

ראם ארט פון בייניקן ווערב אין דעם זאג

פון יודל מארך

א. א פאר ווערטער וועגן ווערטער-סדר בכלל

דער סדר פון די ווערטער אין דעם זאג איז אינגער פון די הוייפט-ענינים פון סיגנטאקס. אין יידיש איז דאס זייר א גרויסער אונ וויכטיקער קאפעטל. אַפְּילוּ די וואס יידיש איז זייר נאָטְרָילֶעָךְ לשׂוֹן, זייר מוטערשרפֿאָךְ, קענען געשטרוכֿלט ווערן אין גוויסעס פֿאָלָן, על אַחֲת פֿמָה וּפֿמָה אַיז דער יידישער ווערטער-סֵדֶר אַ האָרְבָּעָר עַנִּין פֿאָר די וואס זייר יידיש אַיז דעַקְעַטְיוֹ אַונְהַחְלָהְדִּיק.

ווען די שביכות צוישן די ווערטער אין זאג דרייקט זיך אוייס דורך ענִי דונגונג, דורך פֿלְעַקְטִיעַס פֿוֹן בִּיגָּאָלָן, ווען מען קאָן שטענדיך דערקאנען דעם ואָרטְקָלָאָס נאָך דער ענדונג נאָך, יֻמְּאָלָט שְׁפִּילְטָן דער ווערטער-סֵדֶר אַ קלענערע ראלָע. אַבער ווען די פֿוֹנְקְצִיעַ פֿוֹן דעם וואָרט אַיז זאג באַשְׁטִימָט צוּ וּוּסְעָר וּוּסְעָר וּוּסְעָר דאס וואָרט געהרט. יֻמְּאָלָט טְרַעְטָן קָלָאָר אָרוֹיס די גרויסע ראלָע פֿוֹן ווערטער-סֵדֶר. וואס ווינצְקָעָר ענדונגנען אַונְבִּיגָּוּגְנָעַן עַס זונגען פֿאָרָאָן אַיז דעם לשׂוֹן — אַלְּזַן זוּ וּוּכְתִּיקְעָר אַיז דער ווערטער-סֵדֶר וּיְיִדְעָר פֿוֹחַ וּוּסְעָר מַאֲכַט מְגַלְעָךְ, וואס בויט אַיף דעם זאג.

אין יידיש אַיז דער ווערטער-סֵדֶר אַיז זייר אַ גרויסער מסָס אַ געגעבענער, פֿוֹן שטאנדפֿונְקָט פֿוֹן דעם רִידְעָר. דער יהיד האָט דָאַ ווּינְצִיךְ וּוּסְעָר פֿרְתְּחָיִיט אַונְקָאָפְּעַ מגַלְעַקְיִיטָן צוּ בְּיִתְרָן אַיז זאג וּוּאָרְקִירָן. דער יְדִישָׁר ווערטער-סֵדֶר קעָן אַנגָּעוֹרָן וּוּוּרָן אַ גַּבוֹנוֹעָנָר. די וואס קענען אַ סְלָאוֹוַישָׁע שְׁפָרָאָךְ קענען זייר גְּרִינְג אַבְּינְזָע אַז דער יְדִישָׁר ווערטער-סֵדֶר אַיז גַּבוֹנוֹעָנָר וּיְיִדְעָר דִּי הַיְּפִיטָזְאָץ אַיז דער ווערטער-סֵדֶר פֿוֹן יְדִישָׁ.

ווען מיר האָבן פֿאָר זיך אַ אַפְּנָקְרָעָטָן זאג, אַיז דער סֵדֶר פֿוֹן זְבִּינָע ווערטער באַשְׁטִימָט גַּעוֹאָרָן דורך דִּרְיִיךְ פֿאָקְטָאָרָן: דעם הַיסְטָאָרָישָׁן, דעם פֿסְיכָּלָגִישָׁן אַונְ דעם רִיטְמִישָׁן. דער הַיסְטָאָרָישָׁר פֿאָקְטָאָר דאס אַיז דער אַבְּגָנָעַשְׁטָעלְטָעָר סֵדֶר, דאס אַיז אַ סִּיסְטָעָם פֿוֹן אוּפְּהַבִּיעָן דעם זאג עַלְפִּי דעם גְּרוֹזָין רָוב אַגָּלָע גַּיש גַּבוֹיטָע זָצָן. דער הַיסְטָאָרָישָׁר פֿאָקְטָאָר באַשְׁטִימָט דִּי הַיְּפִיטָזְאָץ פֿוֹן ווערטער-סֵדֶר, ער גִּיט דעם שְׁנוּר אַיף וּוּלְכָן מעַן צִיט אַרְוִיךְ דִּי בָּאוֹנוֹנָדָעָר ווערטער פֿוֹן זאג.

דער פֿסְיכָּלָגִישָׁר פֿאָקְטָאָר וּוּזִיטָזִיט זיך אָרוֹיס אַיז דעם עַמְּאַצְּיָאנָלָעָן באָרָבָן (אָדָעָר נִיטָּבָאָרָבָן) אָנוֹדוֹזָרָע וּיְדִיךְ דּוֹכוֹן בְּיִתְן אָדָעָר האָלָן וּיך בַּיָּם

יְדִישָׁן טְפְּלָאָךְ

וּשְׂוִינְגָּלָט
פֿאָר דָעַ
פֿרְאָבְּלָעַמְּטוֹן
זְיִרְיָשְׁעָר
פֿאָלְ-שְׁפְּרָאָךְ
זְרוּמְגָנְגָעָבָן

איָוֹן מְפַלְּאָן
פֿוֹן זְעַר
פֿוֹן זְיִדְעָן
זְיִנְטִיטָזְטִיטָעָבָן

אַינְדָּאַלְטָן :

יְדִישָׁן
פֿאָר
זְיִדְעָן
זְיִנְטִיטָזְטִיטָעָבָן	1
אַלְּזְעָמְלָעָר
פֿרְחָחִיה
מְלוֹאָים
גַּלְגַּלְגָּלָן	15
דָּאוּן
זְעַוְּאַדְּגָוּסָקְיָה
אַ זְוּוִיָּת
לְסָסָאָק	21
אַלְּעַד
דָּעַר
מְזָקִין	36
אַפְּקָל
שְׁלָמָה
אַלְּלָיְנוּס
בְּעֵלְ-טָה	38
מְעַט
שְׁפִּיבְּבָט
שְׁאָלָות
אַוְנְדִּי	45
46	
שְׁאָלָות
אַוְנְדִּי	47

אוריף זיך איבער אין אנדרעד סדר-איינס, איז איבעריך דער פיקטיווער סובייעקט — אונןעס וווערט ניט.

אנג. וווען דער סובייעקט איז א פערזענעלעכער פראנסם, קען ימעאלט בכל ניט געמאלאט זיין קיין פיקטיווער סובייעקט עס, למשל:

- 55. דער טאט ע' ווועט קומען.
- 55. עס ווועט קומען דער טאט.
- 56. ער ווועט קומען.
- 56. ווועט ער קומען.

ה. דער פיקטיווער פרעדיקאט איז

די זעלבייע פונה צו קומען צום געווינטעלען וווערטער-סדר, מיטן בייד גייקן וווערב איזן צוויטאָן ארט, דרייקט זיך אויך איס אין דעם ניצן דאס וווערט טעלע איז ווי א מין פיקטיוון פרעדיקאט, בעת עס איז פֿאַראָן אַן אַנדערער אַ צוּוֹיטָר, אַן אַמְּתָעָר פֿרַעֲדִיקָט אַין דעם זאצ', דער איז קומט ווי אַ מִטְלָגָנָגֶר צו מאָכָן די פֿאַרְבַּינְדוֹגָג צוּוֹשָׁן אַ לעַגְעָרָן בַּיְזָאָצָן אַונְדַּעַטָּן דעם הַוּפְטָאַץ וְזָאַץ וְזָאַס קומט נאָך אִם. שְׂטָאָמָּן שְׂטָאָמָּט דער איז פֿוֹן דעם גַּעַרְעָדָטָן לשׁוֹן אַונְ אַיז אַבְּעָר אַין גַּאנְצָן בַּאֲרֻכְּטִיקָט אַיז אַין דער גַּשְׁרֵיבַּעַנְדָּר שְׁפָרָאָך. למשל אַיז זאצ' זאצ':

וא. דאס וואָס אַיך האָב אִים גַּעַוָּגָט וְוַעַן דעם בּוֹך — אַיז אַדְעָר ער האָט פֿאָרָן געסן, אַדְעָר ער האָט ניט פֿאַרְשָׁטָאָגָן, אַדְעָר ער האָט לְכָתְּהִילָּה זיך ניט צוּגַּעַהָּעָרָט צוּ דעם.

דער זאצ' הייבט זיך אַן מִיט אַ בַּיְזָאָצָן, דָּאָרָף דער הוַיְפְּטוֹצָאַץ זיך אַנְהִיבָּן מיטן בייגיקן וווערב. איז טאָקָעָמִיגַּלְעָךְ צוּ זאָגָן אַיז אַזְוִי:

וב. דאס וואָס אַיך האָב אִים גַּעַוָּגָט וְוַעַן דעם בּוֹך, האָט ער אַדְעָר פֿאַרגְּעָסָן, אַדְעָר ניט פֿאַרְשָׁטָאָגָן, אַדְעָר ...

מיט וואָס וְשָׁע קען מען באֲרֻכְּטִיקָן דעם נוֹסָח וְאַיְלָעָר אַיז פֿוֹלוּעָר אַונְ עַמְּפַאְטִישָׁעָר, אַונְ וְוַיְלָעָן אוַיְהִיטָּן אַט די אַיְגַּנְשָׁאָטָן, אַיז קַיְן אַנדְעָר בְּרִירָה נִיטָּאָ סְפִּידָן אַרְבִּינְשְׁטָעָן דעם אַיז. אוַיְבָּ מָעָן זָאַל אוַיְהִיטָּן די קַאַנְסְּטוּרְקִיעָּ בְּנִים אַרוִוּסְרָעָדָן אַים קומְט אָוָיס צוּ מָאָכָן זַיְעַר אַלְאַגְּגָעָפָאָן בַּיְזָאָצָן. דעם אַיז קומְט אָוָיס אַרְבִּינְצְשָׁוּטָעָן אַיז אַין אַנדְעָר פֿאָלָן, למשל:

כא. דעריבָּה, אַיְ נִיט נָאָר וְזָאַס אַיך זַע נִיט אַיז קַיְן אַומְגָלִיך אַין דעם, נאָר פֿאַרקָעָרט, אַיך זַע אַיְ נִוצָּן דְּרָעָן.

כב. פֿאַרְשִׁיטִיט זיך אַיז עס אַיז מִיגַּלְעָךְ אַונְ בְּיוֹ גַּאֲרַ גַּוט זאָצָן נוֹסָח:

ככ. דעריבָּה זַע אַיך נִיט אַיז אַומְגָלִיך אַין דעם, נָאָר פֿאַרקָעָרט ... אַבעָר דער זאצ' ככ. אַיז נִיט אַיז אַזְוִי בְּולָט אַונְ נִיט אַזְוִי שְׂטָאָרָק וְדַעַר נוֹסָח 2א. זאָגָן וְוַיְידָעָה:

ככ. דעריבָּה זַע אַיך נִיט נָאָר נִיט קַיְן אַזְוִי אַומְגָלִיך ... אַיז אַ בְּיסָל האַמְּעַטָּן דַי פֿאַרְבַּינְדוֹגָג: נִיט נָאָר נִיט. אַונְ טָאָקָעָמִיגַּלְעָךְ כְּדִי זַיְעַסְצָוָן מִינְדָּן דָּאָרָף מָעָן אַנקְמוֹעָן צוּ דעם זאָצָן, וְוַיְ מִיר באַגְּגָעָנָן דעם אַיז.

דאס אַיְגַּעְגָּע קומְט אַיז פֿאָר אַין דַי בָּאָגְלִיטְזָאָצָן, וְוַעַן מַעַן צִיטִירָט קָרְעַמְדָעַ רַיְיך, לְמַשְׁלָה:
"וואָזָאָסְטָ שְׁוִין גַּעַזְגָּעָן וְזָאָרְעָמָעָס?" — האָט ער זַי גַּעַרְעָגָט.
"נוֹיְן" — האָט זַי גַּעַעַנְטָאָרָט.

ה. דער פֿיקטיווער סובייעקט עַם

בְּשִׁיכָּוֹת מִיטָּן גַּוְרְוָנְטִיפְּלָל פֿוֹן וְוּרְטֶעֶרֶט סְדַר אַלְאָר דַי פֿוֹנְקְצִיעָן
פֿוֹן דעם וְוּרְטֶעֶלְעָם וְוַאָט דָאָרָף אַין גַּעוֹוִיסָּעָ פֿאָלָן קומְעָן אַין אַנְהִיבָּן זאָצָן.
אַט דאס אַזְוִי וְזַי אַיז פֿיקטיווער סובייעקט, עַם קַעַן אַיז אַזְוִי
דעם וְוַאָט אַין זאָצָן פֿאָרָאָן אַן אַנדְעָר סובייעקט. עַם קַעַן אַיז זיין
אַבְּעָר נִיט שְׁטָעַנְדִּיקָט אַיז אַיז דער פֿיקטיווער סובייעקט. עַם קַעַן אַיז זיין
דער אַיְנְצִיקָעָר אַן דער אַמְּתָעָר סובייעקט פֿוֹן דעם זאָצָן, לְמַשְׁלָה:
עַס דְּרַגְּנַט — עַס אַיז דער סובייעקט, טוֹט וְוַיְ אַיז דער פרעדיקאָט.
אוֹיְן אַיז דַּאְ גַּיט עַס אַיז דער סובייעקט, טוֹט וְוַיְ אַיז דער פרעדיקאָט.
אַיְגַּעְגָּעָסְטָעָן וְוּלְלָט וְזָאַס פֿאַרְשָׁאָטָט דאס גַּעַפְּלִיל פֿוֹן וְוַיְ טָאָן.
אַיְגַּעְגָּעָסְטָעָן, הוֹן פֿאָר הַן נָאָך דעם ביִגְיָיקָן וְוַעַרְבָּ פֿוֹן דעם זאָצָן, לְמַשְׁלָה:
אַז. עַס רְעָגָנְט אַ גַּאנְצָן טָאָג,
וב. אַ גַּאנְצָן טָאָג רְעָגָנְט עַס,
כא. עַס טוֹט וְוַיְ זַיְעַר שְׂטָאָרָק,
כב. זַיְעַר שְׂטָאָרָק טוֹט עַס וְוַיְ.

אַבְּעָר וְוַעַן עַס אַיז פֿיקטיווער סובייעקט, קַעַן עַס קומְעָן בְּלִוְיָוָן אַנְהִיבָּן
אַזְזָן, פֿאָרָן בְּיִגְיָיקָן וְוַעַרְבָּ. אַונְ וְיַי נָאָר דער אַמְּתָעָר סובייעקט קומְט אַין אַנְהִיבָּן,
אַדְעָר וְוַעַן אַן אַנדְעָר סְדֶּר-איַינָּס פֿאַרְגָּנְעָמָט דאס אַרט אַנְהִיבָּן זאָצָן, וְוּרְטָרָט
שְׁוּוֹנְדָן דער פֿיקטיווער סובייעקט, אַונְ קַיְן עַס אַיז נִיטָּא אַין דעם זאָצָן:
לְמַשְׁלָה:
כא. עַס טוֹט מִיר וְוַיְ דער קָאָפָּ,

כב. דער קָאָפָּ טוֹט מִיר וְוַיְ,
כג. מִיר קָאָפָּ טוֹט וְוַיְ דער קָאָפָּ,
כד. עַס אַיז נְעַכְּטָן גַּעַקְמָעָן צוּ פֿאָרָן דער בְּרוּדָעָר פֿוֹן שְׁטָאָט,
כד. נְעַכְּטָן אַיז גַּעַקְמָעָן צוּ פֿאָרָן דער בְּרוּדָעָר פֿוֹן שְׁטָאָט,
כד. דער בְּרוּדָעָר אַיז נְעַכְּטָן גַּעַקְמָעָן צוּ פֿאָרָן פֿוֹן שְׁטָאָט,
כד. פֿוֹן שְׁטָאָט אַיז דער בְּרוּדָעָר נְעַכְּטָן גַּעַקְמָעָן צוּ פֿאָרָן אַיז.

וְזָאַס וְשַׁע אַיז דַי פֿוֹנְקְצִיעָן פֿוֹן דעם פֿיקטיווער סובייעקט? עַר פֿאַרְגָּנְעָמָט דאס
עַרְשָׁטָעָן אַיז דער רַיְיָ סְדֶּר-איַינָּס, פְּרִי דַי בְּיִגְיָיקָר וְוַעַרְבָּ זָאַל קַעַנְעָן
קַעַנְעָן אַזְזָן זַיְעַסְצָוָן צְוַיְוִיטָן אַרטָּן אַונְ וְיַי נָאָר אַט דַי שְׁלִיחָות גַּעַמְט

יולד מארך

מיר איז שווין אויסגעקומען צו ציטירון פון ח. ושייטלאווסקיון:
3. אויב עס איז איזוי — איז דעמאלט ווערן אַסְטֵרְגֶּעָס וואס האבן צו טאן
מייט דעם רומים זוואונגנטעלטstein אַסְטֵרְגֶּעָס גאנץ אַנדְרַע בָּלּוֹוִיכְטוֹן.
ח. ושייטלאווסקי האט בימט אַבְּיָנָרְזָעֶן הַיָּנְצָע גַּעֲנִיכְעַט אֹאָזֶן:
4. מיט פּּוּרְשָׁעֶרְעַר] לוֹטֶט, מיט מַוּזָּק אַזְּנָצָע מַעַן זֵי מָאָכוֹן
גַּעֲוִינְטַעַר.

עד האט דערבני אין א הערכה געהרגט דֵּי שאלה, צי מען מעג אין אָזָעֶלְכָּע
פָּאָלוּן ניזן דעם איז. דאס עצם קומען מיט אֹאָזֶן שלחה וויביט אויף אַפְּלִינְעַט
שפּֿרָאָרְחוֹשׁ, ואָרְעַם אַיז אָזֶן 4 פּּילִיט דַּאָךְ דַּעַר אַיז נַיְט אַוִּיס אַפְּרָאָלְאָגְּנָט
אַזְּ דַּעַר בִּיְגִיקָּעֵר ווּרְבָּר זַאַל קֻומָּעַן אַוְיָּזֶן צַוִּיתִין אַרְטַּה, קַומָּט מִמְּשָׁה צַוְּ דַּעַר
הַאַנְטָה דַּעַר טוּיטְאַלְאָגְּיַשָּׁר אַינְפִּינְיִתְהּוּ, וואָס נַיְט צַוְּלִיבְּ דַּעַם אַיז עַר באַשָּׁאָפָּן
גַּעֲוָאוָרֶה, נָאָר עַר קַאַן דַּאַזְּ נַיְזָן קֻומָּעַן. דַּעַרְפַּאָּר טַאַקָּעַ דַּעַרְמַאַנְעָן מִיר אַיז אַיז
דַּעַם צַוָּאָמָעָנָהָאָגָּאָגָּה.

אַגְּבָּ אַיז אוִיךְ דַּאַ פָּאָרְאֶן אַמִּין פִּיקְטִיוּעַ פָּאָרְעַם פָּוָן דַּעַם אַינְפִּינְיִתְהּוּ.
מִיר נִצְנַזְנִי זַוְּ דַּעַם טוּיטְאַלְאָגְּיַשָּׁר אַינְפִּינְיִתְהּוּ פָּאָרְמַעְן וואָס חֹזֶן דַּעַר
קַאְנְסַטְרוּקִיצְיָה זַיְנַעַן זַיְגְּרָנִיטָה בְּנְמַצָּא, לְמַשָּׁל: גַּעַבָּן האָב אִיךְ שָׂוִין גַּעַגְבַּן,
אַבְּעָר גִּבְּן גִּבְּן אַיךְ; אַיְזָן אַיז עַר...; בַּיְנְעָן בֵּין אַיךְ...
אַבְּעָר גִּבְּן גִּבְּן אַיךְ; אַיְזָן אַיז עַר...; בַּיְנְעָן בֵּין אַיךְ...

ז. דַּעַר בִּיְגִיקָּעֵר ווּרְבָּר אַוְיָּזֶן עַרְשַׁטְּן אַרְטַּה

מִיר זַיְנְעָן שַׁטְּעַנְדִּיק צַוְּגַּוְוָוִינְטַּה צַוְּ דַּעַם אַזְּ דַּעַר בִּיְגִיקָּעֵר ווּרְבָּר זַאַל
קֻומָּעַן אַוְיָּזֶן צַוִּיתִין אַרְטַּה. דָּאַס גִּיט אַונְדוֹן דַּי מִגְּלָעֶקְיִת אוִיךְ אַגְּרִינְגַּן אַזְּ
אַרְבִּינְצַׂוְרָעָנְגָּעָן אַ נְיַיְעָם טָאָן, אַ גַּעַוִּיסְטַּעְמַעְטָעַמְאַצְּיאָנָעָלָעָבָאָפְּאָרְבוֹנָגָּה, ווי נָאָר
מִיר שַׁטְּעַלְנָן אָזָעָק דַּעַם ווּרְבָּר גַּלְיָיךְ אָנְהַיְיבָּה זָאָן.
בְּנִים לעַבְּעַדְיקָן דַּעַרְצִיְּלַה, וועָן מִעָן ווּלְלִי דַּעַם עַנְיָן מַאֲכָן אִימְפָּעָדִיקָּעָר,
וועָן מִעָן ווּלְלִי אַנוּבָּיְתְּן אוִיךְ אַ גַּעַוִּיסְטַּעְמַעְטָעַמְאַצְּיאָנָעָלָעָבָאָפְּאָרְבוֹנָגָּה, וועלְן מִיר נִצְנַזְנִי
ערְקָאָזְעַלְכָּעָ זָאָצָן:

קֻומָּעַן מִיר אַרְיַיְן צַוְּ אִים, אַזְּנָצָע נָאָר לִיְטָן גַּאַר אַיז בעַט;
רִיְדָן מִיר צַוְּ אִים אַזְּנָצָע, אַזְּנָצָע אַזְּנָצָע זֵי וִיסְנָדוֹק;
גִּיט עַר נַיְט אַשְׁפְּרִינְגָּה אוִיךְ אַזְּנָצָע אַזְּנָצָע אָרוּסָה: "זִיסְט אַיר יַאֲלֹן!"

שַׁטְּעַנְדִּיק וועָן מִיר האָב אַיז אַ דַּעְרַצְיִילְזָאָצָע דַּעַם ווּרְבָּר אַוְיָּזֶן עַרְשַׁטְּן
אַרְטַּה, באַקְומַט זֵי דַּעַר אַבְּנָדוֹךְ, אַזְּ דַּאַזְּ עַפְעָס אַמְשָׁנָה, נַיְט קִין אָנְהַיְיבָּה,
אוּ מַעָּן אַיזְּזִוִּי וּוּי אַרְבִּינְגַּע שְׁפַּרְוָנְגָּעָן אַזְּנָצָע מִיטְה, אַזְּ לְאֵגִישֻׁרְהַיִת אַזְּנָצָע שְׂוִין
דַּאַזְּ גַּעַוָּעָן אַ פְּרַ?עַרְדִּיקָּעָר מִמְּאַמְעַנְתַּה. וועָן עַמְצָעַר הַיִּבְטַּה אַזְּ: האָב אִיךְ גַּעַלְעַבְטָה
אַלְיָין אַיז אַזְּאָלָד — אַיזְּ דַּעַר אַבְּנָדוֹךְ בְּנִים העַרְבָּר אַזְּ, אַזְּ עַפְעָס האַט עַר
פּֿאָרְהָעָרט, אַזְּ דַּעַר רִיְדָעָר האַט שִׁוְּן גַּעַהָאַט גַּעַזְעַט פּּאָרְזָאָר ווּס אַדְרָעָר ווּס אַוְיָּזֶן
עַר אַיז אַזְּנָצָע ווּלְלִי גַּעַקְוּמָעָן. עַס קָעָן אַזְּזָנְצָע זֵי דַּעַר אַבְּנָדוֹךְ, אַזְּ דַּעַר עַרְשַׁטְּעַר
מִאַמְעַנְתַּה אַיזְּ נַיְט גַּעַנוֹגָה ווּיכְטַקְה אַזְּנָצָע זֵי דַּעַר אַבְּנָדוֹךְ, אַזְּנָצָע זֵי
אַוְיָּזֶן אַם. עַס אַיזְּזִוִּי ווּי מַעָן ווּלְלִי גַּלְיָיךְ אַרְוִוִּי אַוְיָּזֶן צַוִּיתִין שְׁפָאָלְלָה,
בַּעֲרָהְוַנְדִּיק דַּעַם עַרְשַׁטְּן.

ג. דַּעַר טוּיטְאַלְאָגְּיַשָּׁר אַינְפִּינְיִתְהּוּ

דַּעַר טוּיטְאַלְאָגְּיַשָּׁר אַינְפִּינְיִתְהּוּ אַיזְּנָצָע זֵי דַּעַר מִין אַינְפִּינְיִתְהּוּ ווָאָס קַומָּט שְׁטַעַנְתַּה
דַּי קַאֲרָאָפְּלַעַן דַּעַם בִּיְגִיקָּה ווּרְבָּר אַזְּן חֹזְרָת אַבְּיָדָר דַּעַם שְׁתַּאָטָם פָּוָן דַּעַם ווּרְבָּר,
לְמַשְׁלָה: הַעֲרוֹן האָב אִיךְ עַס נַיְט גַּעַהָעַרְתַּה, זַאַגְּן האַט מִיר עַס נַיְט גַּעַזְעָגַט,
אַבְּעָר ווּיסְטַה ווִיסְטַה אִיךְ עַס. דַּי קַאֲנְסְטְרַוְקִיצְיָה, ווָאָס זֵי גַּעַקְוּמָעָן צַוִּונְגָּן צַוִּונְגָּן

און אויך מען קען נית בארכטיכון דעם ווערב אויכן פערטן ארט, און אקט מאל אויך נית אויכן דריין, און דער פאטעישער שפראך, איז על אחת כמה וכמה אין דער פשוטער ציטונגנ-נאטיך און אין דעם פובליציסטיין ארטיקל, צי אין דער וויסנשאָטעלעכער פראוץ.

*

וועגן אנדרער פראבלעמען פון ווערטער-סדר אין יידישן זאג — אין די וויטערדייק נומערן יידישע שפראן.

דיביטשומעריש קען צו ניז קומען

פון א. גאלdstyk

די פראבלעם דיביטשומעריש שטיטט נאך אלץ בי אונדו אוייכן סדרה הום. פון ציטט צו ציטט וועקט זיך אויף א היציקע דעבאטן ארים דיביטשומעריש ווערטער. אין שכבות מיטן אנטאלין פון די 21 איבערזעצונגגען פון דער געטיסט' אויס צו שטעלן דעם ווערב אויכן דריין ארט (מיר בעטן זיך צהערן צום ריטעם בירגער רעדע (יידישע שפראך, ב', נומ' 1–2) האט מען ווינדר געהרט אויכיגערעגעט שטימען אין דעם וויפוח ארים דיביטשומעריש. איך האב אנגעווין (דרטן, ב', III, נומ' 4–6), אzo דאס אומגעראטענע וואס איז פֿאָרָאן אין דעם אנטאלין און אין דעם סינטצען פון די 21 איבערזעצונגגען נעמט זיך פון דעם וואס פֿאָרָאן און יודל מארק, אוזי ווי אַלְעָן פֿילְאָלְאָגָן פון ייווא, לעבעט אין אייביקן שרעק פֿאָר דיביטשומעריש.

אבער דער עצם באגריך דיביטשומעריש איז נאך נית דעפֿינֶרֶט געווארן אוזי, אzo ער זאל נית אַרוּסְרוֹן מעֵר קִין סְקֹקָה. וויל מען האט נית געגעבן תשובות אויף דער שאלה: «וואס איז דיביטשומעריש?» — האט מען ווי איז יענעט פֿאָלְקְסְלִיד גַּעֲמָעָגָט פון דאס נבי זינגען: «בליבט דאך ווינדר דֵי אַלְטָעָ קַשְׁיאָ...». נח פרילוצקי דעפֿינֶרֶט דיביטשומעריש אוזי (אין יידיש פֿאָר אלען, אקטאבער, 1938, נומ' 8, ז', 209); «דיביטשומעריש... זינגען יונען עלהמענטן וואס... זינגען אַרְיִינְגְּעַדְרָוֹגָעָן צו אונדו פון אַנְהָנִיב 19 אַרְהָנוּנְדָרָעָט אָן, אַדְעָר דַּרְיְּנְגָעָן אַרְטָן... פון דער נְיַהְוִיכְדִּיטְשָׁרְטָרְשָׁרְטְּפְּרָאָךְ».

איך ואלט וועלן זיין א בעלן צו וויסן, וואס פֿאָר א פֿנִים אונדו זער יידיש וואלט האבן, אzo מיר זאלן טאקע ממש אַרוּסְוֹאָרָפָן פון אונדו זער לעטיק אלע דיביטשע ווערטער וואס מיר האבן אַרְיִינְגְּעַנְמוֹעָן זינט 1800. אבער אוזי ווי עס איז פֿאָרט אומגעלאָך אויטצְבָּרָאָקְרָיוֹן אַלְעָ ווערטער, וואס זינגען אַרְיִינְגְּעַדְרָוָן גען צו אונדו אין משך פון פֿמְעַט אַנדְעָרָתְהַלְבָּן יַאֲרָהָנוּנְדָרָעָט, האבן מקפידים זיך א געטאן לפחות צו א צאל ווערטער און ווילן זיך זעירמן השורש זיין. איז אבער די צראה וואס א טיל פון די געפֿסלְטָעָ ווערטער זינגען אַזְעַלְבָּעָן או מען קען זיך אן זיך נית באג'ין.

דער ווינְגְּרִיךְ און אנדרער ווילן למשל נית ליבּין דאס דיביטשומעריש ווארט אַנְטוּישָׁן. ער איז אלין מודה (יידיש פֿאָר אלען, יונְגְּיָוְלִי, 1939, נומ' 4 (14).

55. ווער וועט גיין מיט אַיך? וויהין וועט מען גיין מיט אַיך?
 56. ווער — וויהין — וועט גיין מיט אַיך?
 57. פֿאָר וואס האט ער עס געטאָן? זיך אַוְוי האט ער עס געטאָן?
 58. פֿאָר וואס און זיך אַוְוי האט ער עס געטאָן?
 59. 3. בְּיַם אַיבָּעָרְפָּרָעָגָן, אַפְּילָו וווען דער פֿרָעָגָר חוֹרְט אַלְיָין אַיבָּעָר זיין
פֿרָאָגָעָ, לְמַשְׁלָ:

60. פון ווּאנְגָעָט קָומָט אַירְ?
 61. פון ווּאנְגָעָט אַיךְ קָומָט?
 62. ווּ זִינְגָעָן דֵי קָלְעָמָעָרָיְ? — קָרָעָגָט חַתְּגָן צָד.
 63. דֵי קָלְעָמָעָר ווּ זִינְגָעָן? — קָרָעָגָט כְּלָהָס צָד (שְׁלָוּם-עַלִיכֶם).
 64. וואס פֿטְטָן מִינְטָן מִינְטָן דֵי קִינְגָעָר וואס טְטָן מִינְטָן?
 65. מִינְטָן דֵי קִינְגָעָר זִינְגָעָן?
 66. (די בְּיַיְעָזָאנְ פָּאָר זִינְגָעָן פָּאָר וווען אַרְיִיגְעָזָאנְ פָּאָר דַּעַם זַלְבִּיקָן קָרָעָגָר,
 וווען שְׁלָוּם-עַלִיכֶם, פֿוּנָסְיָאָרִי, קָאָפְּטִיל 35.)
 בעטן אַוְיכָהִיטָן אַן אַיְגָאנְאַרְטִיקָעָ רִיטִּמְשִׁקְיָה, אַן מִינְטָן רִיטִּמְשִׁין פֿאָרָאָט
 לעלִים בְּבִים פֿאָרְבִּינְדָן טוֹנְגָן אַוְן פֿוּלְ-יְוֹצָא אַדְעָר טְעוֹז אַן אַנְטִיטְעָזָע — קָומָט
 אוּיס צָו שְׁטָעָלָן דַּעַם ווערב אויכן דריין אַרְט (מיר בעטן זיך צָהָעָרָן צָום רִיטִּעָם
 פֿוּן דֵי זָאנְ:
 וואס מעֵר מִינְטָן לְעִיבָּט אַוְיךְ דֵרָר ווּלְטָל, אַלְזָן ווּינְקָעָר ווּוִיסָּטָן.
 וואס ווּינְצִיקָעָר אַירְ ווּטָרְגָּעָן שְׁאַלְוָת, אַלְזָן ווּינְקָעָר ווּטָרְגָּעָן?
 עס קען זיך טְרָעָפָן אָז בְּלוּזִי זְיעָר אַקְאָמְפְּלִיצְרָטָעָ רִיטִּמְשִׁעָ פֿגְּגָר זָאנְ
 מִינְגָלָעָק מַאְכָן דַּעַם בִּיגִיקָן ווערב אויכן דריין אַרְט, לְמַשְׁלָ אַין דַּעַם שְׁפִּרְכָּ-
 וואָרטָן:
 אַיְינְטָטָעָ צָעָן קִינְגָעָר — דַּרְעָנָר,
 צָעָן קִינְגָעָר אַיְינְטָטָעָ — אַיְ שְׁוֹועָר.
 (דאַ זִינְגָעָן פֿאָרָאָט עַלְמִיכְעָן דּוּרְכָּלָאָן: אַז אַיְינְטָטָעָ האָט צָעָן קִינְגָעָר, אַז אָט
 מִינְטָן אַיְסָם: דַּרְעָנָר וְיִי, אַבעָר צָעָן קִינְגָעָר צָעָן קִינְגָעָר, אַז
 אַיְן דֵרָר פֿאָעָזָעָ, זְלָטְעָנָגָעָ אָסְקָדָעָן אַסְקָדָעָן אַסְקָדָעָן מִיר
 דַּעַם בִּיגִיקָן ווערב אויכן דריין אַרְט אָז גַּעֲנְגִיקָעָ מְאַטְיָוָן. יַעֲמָלֶת בְּאַקְוּמוֹן
 זיך אַוְמַאְכָרְעַטְיכְּטָקָט שְׁוּוֹרָעָ זָאנְ: מִיר בְּרַעְנָגָעָן בְּלוּזִי צָוְוָיִי:
 אַז בְּיַיְעָזָאנְ צָעָן שְׁמִינְיָעָר, דַּס שְׁוֹאָר הַעֲרָצָעָלָעָ רִיטִּשְׁעָשָׁע (פֿאָלְקְסְלִידָ).
 אַוְיךְ אָבוּם אַיְגָאנְ גַּרְגְּעָם וְאַלְזָן וּוּנְדָעְלָעְכָּר קוּגְּלָ שְׁאַלְטָן (פֿרְץָ).
 אַיְן דֵי בְּיַיְעָזָאנְ זָאנְ קִעְזָן אַזְוִי לְיַיְעָנָגָן דִּי טְיִילָן בֵּין דַּעַם בִּיגִיקָן ווערב,
 אַז עַס זָאל זִיךְ בְּאַקְוּמוֹן ווי נִת אַזְוִי אַלְזָן אַלְזָן אַלְזָן אַלְזָן
 דְּרִיטָן אַרְט. ווּנְטָעָר אַבעָר טָאָר דַּעַם בִּיגִיקָר ווערב קִין מַאְלָן נִת קָומָעָן
 אַז קִין שְׁוֹם מְאַטְיוֹן פָּוּן גְּרָאָם, אַדְעָר פָּוּן רִיטִּעָם, אַדְעָר פָּוּן אַז אַזְוּנְדָרָעָר
 פֿוֹנָה — קִעְזָן נִת בְּאַרְעָכְטִיקָעָ דַּעַם ווערב אויכן דריין פֿאָרָט, ווי מִיר האָבָן אַיְסָם.
 לְמַשְׁלָ:

- מִינְטָן אַזְרָלָשָׁן שְׁלָאָקָן וְיִילָן (פֿרְץָ).
 דַּעַם ווּגְדַּרְכְּגַּעְלָאָן אַז אַיְינְדָן אַז שְׁטוּמָעָ (נְסָתָר).
 שְׁטוּמָ, ווי אַז יְוָגְנְ-חַלּוּם, אַז דֵי בִּערְגָּזְנְקָסְטוּ (רָאָנוּגְפָּעָלָד).
 עַרְשָׁת שְׁפִּעְטָרָגָעָן נאָזָחָ צָאת הַפּּוֹכְלָמִים דַּעַר שְׁמַלְדָּי שְׁלָול האָט קוּמָאָכָט (יהָוָאָשָׁ).